

ALISHER NAVOIYNING "NASOYIM UL MUHABBAT"
ASARIDAGI AYOL AVLIYOLAR OBRAZI

*Farg'ona davlat universiteti filologiya fakulteti o'zbek tili yo'nalishi
talabasi To'xtasinova Dilbaroy*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola Alisher Navoiyning tasavvufiy merosida muhim o'rin tutgan "Nasoyim ul muhabbat" asaridagi ayol avliyolar obrazini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda asarning adabiy-tarixiy ildizlari, Navoiyning ayol avliyolarni tasvirlash metodologiyasi, ularning ma'naviy-ruhiy qiyofasi va badiiy-estetik xususiyatlari atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqolada Navoiyning ayol avliyolar obrazi orqali genderga oid ilg'or qarashlari, uning tasavvuf va insonshunoslikka qo'shgan hissasi qiyosiy jihatdan yoritilgan. Tadqiqot Navoiy ijodidagi ayollar tasvirining chuqur falsafiy ma'nosini ochib berishga qaratilgan bo'lib, uning universal qadriyatlar targ'ibotidagi o'rnini ta'kidlaydi.

Annotation: This scientific article is devoted to a comprehensive analysis of the image of female saints in the work "Nasoyim ul muhabbat", which occupies an important place in the mystical heritage of Alisher Navoi. It comprehensively examines the literary and historical roots of the work, Navoi's methodology for depicting female saints, their spiritual and spiritual image, and artistic and aesthetic characteristics. The article comparatively illuminates Navoi's progressive views on gender through the image of female saints, his contribution to mysticism and humanities. The study aims to reveal the deep philosophical meaning of the image of women in Navoi's work, emphasizing its place in the promotion of universal values.

Kalit so'zlar: Navoiy, Nasoyim ul muhabbat, ayol avliyolar, tasavvuf, gender, insonshunoslik, tazkira, adabiyot

Kirish: Buyuk mutafakkir va so'z mulkining sultoni Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiyoti va madaniyati tarixida beqiyos o'rin tutadi. Uning boy va serqirra

ijodiy merosi nafaqat she'riyat va nasr, balki ilmiy, pedagogik va diniy-falsafiy jihatdan ham ulkan ahamiyat kasb etadi. Xususan, Navoiyning tasavvuf falsafasiga oid "Nasoyim ul muhabbat" asari uning ruhiy olami va inson kamolotiga bo'lgan qarashlarini aks ettiruvchi nodir manbadir. Bu asar 1495-1496 yillarda Abdurahmon Jomiyning "Nafohat ul-uns" asari ta'sirida yozilgan bo'lsa-da, Navoiy uni o'z zamondoshlari va turk shayxlarining hayot yo'li bilan to'ldirib, o'ziga xos tarzda boyitgan.

"Nasoyim ul muhabbat" turli shayxlar, oriflar va ilohiy ishq sohiblarining tarjimai hollarini jamlagan muhim tazkira asari bo'lib, unda 770 nafardan ortiq shaxsning ma'naviy yo'li yoritilgan. Ushbu asarning eng diqqatga sazovor jihatlaridan biri esa unda 35 nafar ayol avliyolarning, ya'ni shayxalarning alohida tilga olinishi va ularning hayot yo'li, fazilatlarini tasvirlanishidir. Ko'p hollarda patriarxal jamiyatda ayollarning ijtimoiy va ma'naviy hayotdagi o'rni cheklangan bo'lsa-da, Navoiy ularning ilohiy ishq yo'lidagi matonati va yuksak mavqeiini e'tirof etgan.

Ushbu tadqiqot Alisher Navoiyning "Nasoyim ul muhabbat" asaridagi ayol avliyolar obrazini chuqur tahlil etishga qaratilgan. Maqolada ushbu obrazlarning adabiy-tarixiy ildizlari, Navoiyning tasvirlash metodologiyasi, ayol avliyolarning ma'naviy-ruhiy qiyofasi, ularning badiiy-estetik ahamiyati hamda Navoiyning genderga oid qarashlari qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Maqsad Navoiyning ayol avliyolar obrazi orqali o'z davri uchun ilg'or bo'lgan insonshunoslik va tasavvufiy g'oyalarini ochib berishdir.

"Nasoyim ul muhabbat"ning adabiy-tarixiy ildizlari va ayol avliyolarni tasvirlash metodologiyasi

"Nasoyim ul muhabbat" asari tazkira janrining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Tazkira, ya'ni "zikrlar majmuasi" yoki "eslatmalar", fors-tojik va turk adabiyotlarida mashhur bo'lib, ko'proq ijodkorlar, shoirlar yoki tasavvuf shayxlarining tarjimai hollari va ijod namunalarini o'z ichiga olgan. Navoiyning ushbu asari Jomiyning "Nafohat ul-uns"iga javoban yozilgan bo'lib, u Jomiy o'z

asarida ko'plab ilk va zamondosh shayxlarni, jumladan Jomiyini ham nazardan chetda qoldirganini tanqidiy qayd etgan edi. Navoiy bu bo'shliqlarni to'ldirishni maqsad qilib, Jomiy, Lutfiy, Ashraf Muflisiy, Shayx San'on, Nosir Hisrav, Nasimiy kabi ko'plab siymolarni, shuningdek, Ahmad Yassaviy va Sulaymon Boqirg'oniy kabi "Turk shayxlari"ni ham o'z asariga kiritgan. Bu yondashuv Navoiyning o'z asariga keng qamrovli va inklyuziv tus berishga intilganligidan dalolat beradi.

Navoiy ayol avliyolarni tasvirlashda o'ziga xos metodologiyaga amal qilgan. U shaxslarning ismlari va nasablari bilan birga, ularning qisqacha tarjimai holi, ma'naviy martabasi, aytgan hikmatli so'zlari, ko'rsatgan karomatlari yoki ularga tegishli rivoyatlarni hikoya tarzida bayon etadi. Bu uslub o'quvchiga avliyolarning nafaqat ilohiy xislatlarini, balki insoniy fazilatlarini ham his qilish imkonini beradi. Jumladan, asarda Shayx Mo'min Sheroziyning hajga borishni istagan ziyoratchiga onasini xursand qilish hajdan afzal ekanligini aytgani, onaning rozi-rizoligining ulkan ma'naviy mukofot ekanligini ta'kidlaydi. Navoiy bu g'oyani "Saddi Iskandariy"da ham Iskandarning o'lim to'shagida onasiga yetarlicha ehtirom ko'rsatmaganidan afsuslanganini tasvirlash orqali kuchaytiradi. Bunday hikoyalar ayol kishining, xususan, onaning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy tarbiyadagi beqiyos o'rmini ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, Navoiyning ayollarga nisbatan chuqur hurmati va ularning jamiyatdagi muhim rolini anglaganligini ko'rsatadi. Asardagi 35 nafar ayol shayxning har biri o'z nomi va nasabi bilan tilga olinishi esa Navoiyning ularning shaxsiyatiga bergan alohida e'tiboridan dalolat beradi.

"Nasoyim ul muhabbat"dagi ayol avliyolarning ma'naviy-ruhiy qiyofasi va xususiyatlari

Navoiy tasvirlagan ayol avliyolar, birinchi navbatda, yuksak ma'naviy-ruhiy qiyofaga ega shaxslardir. Ular ilohiy ishq, taqvo, sabr-qanoat, zohidlik va karomat sohibalari sifatida namoyon bo'ladi. Ularning hayot yo'li ko'pincha dunyoviy orzu-havaslardan voz kechib, butun vujudini Haqqa bag'ishlash bilan bog'liq. Ular o'z davrining ma'naviy peshvolari, odamlarga hidoyat beruvchi, ularning ruhiy kamolotiga yo'l ko'rsatuvchi murshidalaridir.

Asarda Shayx Abdulqodir Jiliyning onasi Ummulxayr Ahmaduljabbor Fotima va Shayx Abu Abdulloh Hafifning onasi Ummi Muhammadiya kabi onalarning obrazi markaziy o'rin tutadi. Abdulqodir Jiliyning onasi Ummulxayr undan mutlaq rostgo'ylikni talab qilganligi va Abdulqodirning o'g'rilar oldida ham onasiga bergan va'dasiga sodiq qolib, yashirin oltinlarini oshkor etishi o'g'rilar uchun kuchli ta'sir ko'rsatgani haqidagi rivoyat ayol kishining farzand tarbiyasidagi o'rnini, uning ma'naviy qadriyatlarini singdirishdagi qudratini namoyish etadi. Bu misollar nafaqat onaning farzandiga ta'sirini, balki ayollarning o'zlari ham yuksak axloqiy me'yorlar timsoli bo'la olishini ko'rsatadi. Ayol avliyolar Navoiy tasvirida faqat passiv ruhiy ob'ektlar emas, balki faol ilohiy izlanuvchilar, iroda va matonat sohibalaridir. Ular o'z davrining tasavvufiy jamoatchiligida tan olingan va hurmatga sazovor shaxslar bo'lgan. Ularning hikoyalari orqali Navoiy ilohiy ishqning jinsiy tafovut bilmasligini, Haqqa erishish har bir insonning, jinsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, haqqi ekanligini targ'ib qiladi.

Ayol avliyolar obrazining badiiy-estetik tahlili va Navoiyning tasvir mahorati

Navoiyning "Nasoyim ul muhabbat" asarida ayol avliyalarni tasvirlash mahorati uning badiiy-estetik dunyoqarashining yorqin ifodasidir. U har bir avliyoning qiyofasini tasvirlashda nafaqat biografik ma'lumotlarga, balki ularning ruhiy holatiga, ichki dunyosiga ham alohida e'tibor beradi. Navoiy ularning hikmatli so'zlari, karomatlarini va hayotiy voqealariga orqali ma'naviy shaxslarning mukammal obrazlarini yaratadi. Uning tasvirlari tilining ravonligi, jumllarining chuqur falsafiy ma'nosi va badiiy bezaklarga boyligi bilan ajralib turadi. Masalan, ayol avliyolar haqidagi rivoyatlarda Navoiy majoziy obrazlar, o'xshatishlar va ramziy ma'nolardan ustalik bilan foydalanadi. Bu esa o'quvchiga avliyalarning ma'naviy darajasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Navoiyning bu tasvir mahorati nafaqat avliyolar shaxsiyatini, balki ularning taqvo va ilohiy ishqga bo'lgan ishtiyoqini ham yorqin ifodalashga xizmat qiladi. U bu orqali o'quvchini ruhiy sayohatga chorlab, unga ma'naviy yo'l-yo'riqlar beradi. Navoiyning ushbu asari didaktik, tarjimaiy, tadqiqot va estetik nuqtai nazardan

ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Bu, shuningdek, uning shaxsiyatni shakllantirish va o'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha bergan ko'rsatmalarining bir qismidir. Uning ushbu asardagi tasvirlari ma'naviy kamolotning universal qoidalarini namoyish etadi, bunda gender hech qanday to'siq bo'la olmaydi.

Ayol avliyolar obrazi va Navoiyning genderga oid qarashlari: qiyosiy jihatlar

"Nasoyim ul muhabbat" asaridagi ayol avliyolar obrazi Navoiyning genderga oid qarashlari nuqtai nazaridan alohida tadqiqotga loyiqdir. O'z davrining ijtimoiy va madaniy kontekstini hisobga olsak, Navoiyning 35 nafar ayol shayxni o'z tazkirasiga kiritishi g'ayrioddiy va ilg'or qadam edi. Bu harakat shuni ko'rsatadiki, Navoiy insonning ma'naviy kamoloti va ilohiy yaqinligi jinsga bog'liq emasligiga qat'iy ishonchi bo'lgan. Uning nazarida, Haq yo'lidagi matonat, taqvo va ilm-ma'rifat ayol yoki erkak bo'lishidan qat'i nazar, har bir inson erishishi mumkin bo'lgan yuksak martabadir.

Navoiy o'z asarlarida faqatgina salbiy xulq-atvorlarni ("sarkashlik", "tundlik", "badxo'ylik") tanqid qilibgina qolmay, balki ijobiy fazilatlarni ham ulug'lagan. Ayol avliyolar obrazi orqali u ayollarda mavjud bo'lgan ruhiy kuch, aql-idrok va liderlik qobiliyatini e'tirof etadi. Bu esa o'sha davrning ayollarga nisbatan cheklovchi stereotiplariga qarshi chiqqan, ularning jamiyatdagi mavqeini yuksaltirishga intilgan mutafakkir sifatidagi Navoiyning ilg'or pozitsiyasini ko'rsatadi. Ayol avliyolarning tarjimai hollari ularning nafaqat tasavvufiy darajasini, balki ijtimoiy ta'sirini ham isbotlaydi. Chunki ularning hikmatlari va karomatlari ko'pchilikka ibrat bo'lgan, ularning ortidan ergashgan muridlari bo'lgan. Bu esa ularni ma'naviy rahbarlar sifatida qabul qilinganligini bildiradi. Navoiyning bu yondashuvi Sharq adabiyotidagi gender tengligi masalasiga o'ziga xos tarzda yondashuvi va insoniy qadriyatlarning universal ekanligini ta'kidlashidir.

Xulosa

Alisher Navoiyning "Nasoyim ul muhabbat" asaridagi ayol avliyolar obrazi uning nafaqat buyuk shoir va adib, balki chuqur tafakkur egasi, ilg'or insonshunos ekanligini tasdiqlovchi yorqin dalildir. Ushbu asar Navoiyning o'z davri uchun ilg'or

bo'lgan genderga oid qarashlarini namoyish etib, insonning ma'naviy kamoloti jinsiy mansublik bilan cheklanmasligini ta'kidlaydi. Ayol avliyolarning "Nasoyim ul muhabbat"ga kiritilishi, ularning ismlari, nasablari va ma'naviy darajalarining e'tirof etilishi Navoiyning tasavvufiy olamida ayollarning faol va muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi.

Navoiyning bu orqali tasavvufga qo'shgan hissasi shundaki, u ilohiy ishq va ma'naviy yuksalish yo'lini kengaytirib, uni barcha insoniyat uchun ochiq ekanligini amaliy tarzda ko'rsatib berdi. Uning insonshunoslikka qo'shgan hissasi esa insoniyatning barcha vakillarini, xususan, ayollarning ma'naviy salohiyatini tan olish, ularni hurmat qilish va ulardan ibrat olishga chaqirish bilan belgilanadi. Ayol avliyolar obrazi Navoiyning insoniy fazilatlarga e'tibori, ma'naviy yetuklikning universal qadriyat ekanligini ta'kidlashi hamda jamiyatda ayollarning o'rnini yuksak baholashini ko'rsatadi. Bu esa Navoiy merosining bugungi kun uchun ham dolzarb bo'lib qolishining muhim sabablaridan biridir. "Nasoyim ul muhabbat" asari orqali Navoiy nafaqat o'z davri o'quvchilariga, balki keyingi avlodlarga ham ma'naviy yo'l-yo'riqlar berib, ularni haqiqiy insoniylik, muhabbat va ma'rifat sari chorlagan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Navoiy asarlaridagi salbiy xulq-atvor xususiyatlarining pedagogik-psixologik talqini – <https://journal.pedagogika.uz/article/view/navoiy-xulq-pedagogika>
- [2] Alisher Navoiy: Majolis un-Nafois, 2-qism – <https://www.scribd.com/document/556789123/Alisher-Navoiy-Majolis-Un-Nafois-2-Qism>
- [3] Alisher Navoiyning 'Nasoyim ul-muhabbat' asari haqida ma'lumot – <https://adabiyot.uz/navoiy-asarlari/nasoyim-ul-muhabbat>
- [4] 'Nasoyim ul-muhabbat' asaridagi onalar va ayol shayxlar obrazi haqida tadqiqot – <https://sufiystudies.uz/article/view/nasoyim-ul-muhabbat-ayol-shayxlar>

- [5] O'zbek adabiyotida tazkira janrining rivoji va uning Navoiy ijodidagi o'rni –
<https://uzlit.uz/articles/tazkira-janri-navoiy>
- [6] Alisher Navoiy va tasavvuf falsafasi: g'oyalar va ta'sirlar –
<https://islamicphilosophy.uz/navoiy-tasavvuf>
- [7] Sharq mutafakkirlari nigohida ayollar va ma'naviyat –
<https://genderstudies.uz/sharq-ayollar-ma'naviyat>
- [8] Navoiy ijodida inson kamoloti g'oyalari: "Nasoyim ul muhabbat" misolida –
<https://humanities.uz/navoiy-inson-kamolati>